

Asbestslachtoffers in Europa

De dodelijke erfenis van een wondermateriaal

Hoewel asbest in heel Europa al bijna twintig jaar verboden is, blijft het slachtoffers maken. Volgens nieuwe berekeningen zelfs meer dan tot nu toe werd aangenomen.

Rasit Elibol

Een inspecteur onderzoekt een kantoorgebouw op restanten asbest. Rotterdam, 2016

Het gebeurde tijdens het wandelen met vriendinnen. Ans had opeens pijn in haar zij. 'Gewoon vervelend', dacht ze aanvankelijk. Tot dan had ze nooit ergens last van gehad. Ze was altijd erg actief geweest. Vaak op vakantie, veel op pad met vriendinnen. Toch ging ze

voor de zekerheid naar de fysiotherapeut en die adviseerde haar toch om foto's te laten maken. Het bleek helemaal mis te zijn: longkanker. 'Vrijwel direct zei ik tegen de arts: "Dan weet ik wel waar het van komt." Ik wist meteen wat ik had.' Want hoewel ze zelf nooit met asbest heeft gewerkt, was het geen verrassing dat het de oorzaak was van haar ziekte. Dat werd later door een pleurapunctie bevestigd.

'Dat ik ziek ben geworden van asbest verbaasde mij niet, omdat mijn vader precies hetzelfde had en aan asbestkanker is overleden', vertelde Ans aan het Instituut Asbestslachtoffers (IAS). Haar vader werkte als isoleerder op een grote scheepswerf in Amsterdam, vanaf begin jaren vijftig tot ongeveer halverwege de jaren tachtig. Destijds wist haar vader niets over de gevaren van asbest, maar hij werd er wel continu aan blootgesteld op zijn werk. 'Mijn moeder waste zijn ketelpakken waar asbestvezels op zaten. Daarom zijn wij blootgesteld aan die rommel. Later werden de risico's van asbest bekend, maar toen was het voor mijn vader – en ons gezin – al te laat.'

Haar oudste zus is ook overleden en hoewel het nooit officieel is uitgezocht, weet Ans zeker dat zij ook aan asbestkanker is overleden. 'Ook mijn moeder en broer zijn beiden overleden aan kanker, maar dit was zo lang geleden; toen werd er niet met dezelfde aandacht naar gekeken zoals bij mij. Het zou mij niets verbazen als zij allemaal, net als ik, ziek zijn geworden door asbest.'

Voor veel mensen die zich melden bij het Instituut Asbestslachtoffers is het duidelijk hoe ze aan hun ziekte komen, namelijk doordat ze er beroepsmatig mee in aanraking zijn gekomen. Sinds de oprichting in 2000 hebben al meer dan tienduizend asbestslachtoffers zich gemeld. Wie een kaart van Nederland bekijkt met de slachtoffers ziet dat die vooral werkzaam waren in de havens in Zeeland, Rijnmond en Noordoost-Groningen, de industrie in Noord-Holland, de marine in Den Helder, de mijnbouw en chemie in Zuid-Limburg en de asbest verwerkende industrie in Twente rond Enschede en Goor.

Asbest is de verzamelnaam voor mineralen die tot de silicaten behoren. Het is goedkoop, sterk en brandwerend en werd daarom jarenlang veel gebruikt, bijvoorbeeld bij de bouw van gebouwen en schepen. Omdat het asbestose kanker veroorzaakt, is het gebruik ervan in veel landen verboden. In Nederland mag het sinds 1993 niet meer verwerkt worden of in voorraad gehouden. Toch worden er nog steeds mensen blootgesteld aan

asbest. Dat komt onder meer doordat het asbest dat in het verleden is gebruikt nog steeds aanwezig is in gebouwen die vóór 1993 zijn gebouwd. In heel Europa kwam het verbod pas in 2005, maar bijvoorbeeld in Zweden al in 1982. Terwijl de gevaren van asbest zelfs toen al lang en breed bekend waren. Dat een verbod zo lang heeft geduurd komt mede door de sterke lobby van de asbestindustrie en de economische belangen die met name met de werkgelegenheid te maken hadden. Het *Nederlands tijdschrift voor geneeskunde* schreef in 2007 over Canadese onderzoekers die betaald door asbestproducenten de 'ABC-mythe' in stand probeerden te houden: 'Anything but chrysotile' – de asbestkankers zouden niet door het Canadese product chrysotiel (witte asbest) worden veroorzaakt, maar zouden altijd berusten op blootstelling aan gemengde expositie met de nog sterker carcinogene bruine of blauwe asbest.

Dan is er ook nog de latentietijd, de tijd tussen het eerste moment van asbestblootstelling en het moment van de diagnose. 'Het kan tien tot veertig jaar duren voordat iemand die met asbest in aanraking is geweest ook echt ziek wordt', zegt longarts Sjaak Burgers, die wereldwijd geldt als een expert op het gebied van mesotheliom, ook wel asbestkanker genoemd. Dat is een vorm van kanker die zich ontwikkelt in het slijmvlies dat het oppervlak van sommige organen van het lichaam bedekt, waaronder de longen, maag en darmen.

De ziekte wordt vrijwel altijd veroorzaakt door blootstelling aan asbest. Er worden in Nederland jaarlijks zo'n zeshonderd mensen gediagnosticeerd. Ook longkanker en bijvoorbeeld eierstokkanker kunnen veroorzaakt worden door asbest. 'Asbestkanker is niet te genezen, de helft van de patiënten is jammer genoeg zelfs binnen een jaar na de diagnose overleden', weet longarts Burgers. 'Dankzij nieuwe behandelingen – Nederland is daarin een van de voorlopers – lukt het wel om slachtoffers steeds langer te laten leven.'

Journalisten uit negen landen, onder wie ook medewerkers van *De Groene Amsterdammer* (zie naschrift), hebben onder de naam *Asbestos: The Lethal Legacy* het asbestbeleid in Europa onder de loep genomen. Waar wordt de dodelijke stof gevonden? Wat wordt ermee gedaan? En wat zijn de gevolgen voor de gezondheid? Het onderzoek laat zien dat er soms totaal verschillend beleid is in Europa, variërend van plannen voor totale verwijdering van asbest in Polen tot een zogenaamde 'management in-situ'-strategie in het Verenigd Koninkrijk.

De website van de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) verwijst naar een wereldwijd aantal sterfgevallen door asbest van 107.000. Dat cijfer houdt ook het Nederlandse RIVM aan in een rapport uit 2017. 'Wereldwijd worden jaarlijks naar schatting 125 miljoen mensen blootgesteld aan asbest op de werkplek. Jaarlijks

Dat een verbod zo lang heeft geduurd komt mede door de sterke lobby van de asbestindustrie en de economische belangen die met de werkgelegenheid te maken hadden

sterven wereldwijd ruim 107.000 mensen aan asbest gerelateerde ziekten zoals buikvlies- of borstvlieskanker (mesotheliom), longkanker en stoflongen (asbestose).'

Die cijfers blijken veel te voorzichtig ingeschat. 'Bijna alle internationale experts zijn het er nu over eens dat het jaarlijkse aantal sterfgevallen als gevolg van asbest wereldwijd rond de 250.000 ligt', meldde Jukka Takala aan de collega's van *EUobserver*. Takala is de voormalige voorzitter van het Europees agentschap voor veiligheid en gezondheid op het werk en een vooraanstaand expert op het gebied van asbest en gezondheid.

Niemand wordt blootgesteld aan exact dezelfde hoeveelheid asbest en andere stoffen. Mensen leven in verschillende omgevingen met veel gecombineerde effecten. Het is deze kennis die in de wetenschappelijke wereld naar voren is gekomen en heeft geleid tot deze nieuwe methoden voor het schatten van slachtoffers door asbest – en andere ziekten.

Experts komen tot schattingen voor andere vormen van aan asbest gerelateerde kanker door gevallen van mesotheliom te vermenigvuldigen met een specifieke factor. In 2012 suggereerde een groep wetenschappers dat deze factor zou moeten worden verhoogd tot 6,1 voor blootstelling aan één vorm van asbest: chrysotiel. Dit werd gevolgd door meer onderzoek door andere wetenschappers, waaronder Global Asbestos Disaster uit 2018, mede geschreven door Takala.

De Internationale Arbeidsorganisatie (IAO) noemt samen met de Wereldgezondheidsorganisatie een iets lager cijfer: 209.841 sterfgevallen als gevolg van beroepsmatige blootstelling

aan asbest – maar dat is nog steeds veel hoger dan eerdere schattingen.

Een meer alarmerende analyse van het Institute of Health Metrics and Evaluation (IHME), aan University of Washington School of Medicine, suggereert maar liefst 90.730 sterfgevallen in de EU en het Verenigd Koninkrijk in 2019 (het laatste jaar waarvan gegevens beschikbaar zijn) die in verband gebracht kunnen worden met beroepsmatige blootstelling aan asbest. Het wereldwijde sterftecijfer voor asbest in deze analyse was 239.333. Deze herziene cijfers betekenen dat het sterftecijfer door blootstelling aan asbest ongeveer twee keer zo hoog kan zijn als eerdere gegevens suggereerden – en in sommige landen zelfs meer.

Als we de IHME-database gebruiken en het geschatte sterftecijfer voor elk land extrapoleren, suggereert dit een cijfer van meer dan vijfduizend sterfgevallen voor Nederland, terwijl in het eerder genoemde rapport van het RIVM staat: 'Onze analyses tonen dat in 2016 naar schatting bijna 1300 personen een asbestziekte hebben gekregen.' Ook de sterfte is volgens het instituut hoog. 'Naar schatting zijn 1200 personen in 2016 in Nederland overleden als gevolg van blootstelling aan asbest. Hoewel de piek van het aantal nieuwe gevallen van asbestziekten in 2016-2017 ligt, zullen tot 2050 nog zo'n 15.800 personen gediagnosticeerd worden met een asbestziekte en overlijden ten gevolge hiervan.'

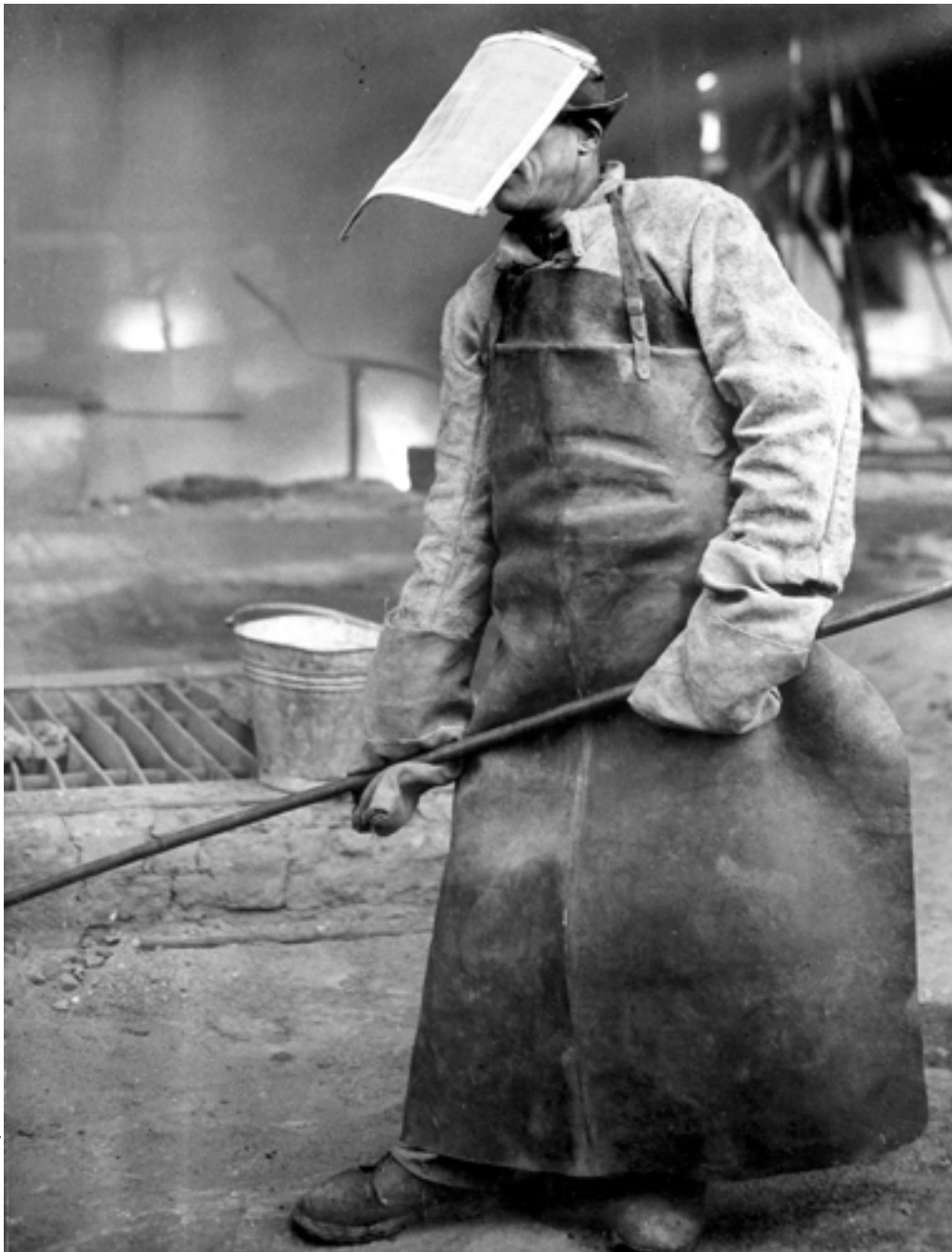
Bovendien is er volgens het IHME een alarmerende toename van het aantal sterfgevallen als gevolg van mesotheliom in Zweden, een van de eerste landen met een asbestverbod. Takala denkt dat de nieuwe golf van sterfgevallen komt door het asbest dat nog in gebouwen aanwezig is en continu vrij komt door sloop en renovatie. Hij verwacht eenzelfde golf in andere landen waar asbest later werd verboden.

Nederland is een van de landen die strenge regels hebben en ook handhaven. Zo houdt de Arbeidsinspectie online een lijst met bedrijven bij die in de afgelopen vijf jaar zware of ernstige asbestovertredingen hebben begaan en die daarvoor beboet zijn. Daar staan op dit moment 167 bedrijven op.

Dat er ook nog steeds mensen in Nederland tijdens hun werk kunnen worden blootgesteld aan asbest bleek onlangs ook na berichtgeving van het *Noordhollands Dagblad*. De krant schreef in september dat bij Tata Steel in de afgelopen vijf jaar 35 incidenten met asbest zijn geweest. Daarbij zijn 1825 medewerkers geregistreerd als mogelijk blootgesteld aan asbest.

Longarts Sjaak Burgers is niet verbaasd over de nieuwe cijfers die een veel hoger aantal asbestslachtoffers laten zien: 'Dat heeft te maken met nieuwe gegevens, nieuwe reken- en meetmethodes, meer gegevens over asbestblootstelling. We weten nu veel meer.'

Op de zesde verdieping van een bedrijfspand in Den Haag is het Instituut Asbestslachtoffers gevestigd. Sinds 2000 kunnen mensen die ziek

Nationaal Archief / Spaarnestadfoto

Een arbeider in beschermende kleding gemaakt van asbest. De ziekte mesothelioom wordt vrijwel altijd veroorzaakt door blootstelling aan asbest

zijn geworden door asbest zich daar melden voor hulp, onder meer bij het krijgen van financiële genoegdoening. 'Slachtoffers moeten vaak naast hun ziekte ook een juridische lijdensweg afleggen', vertelt directeur Jan Warning. 'De procedures duren lang en slachtoffers beschikken vaak niet zoals de werkgevers waar ze tegen procederen over het benodigde geld of een juridische afdeling die hen bij kan staan.' Slachtoffers hebben bovendien weinig tijd door hun dodelijke ziekte, vult collega Simone Aarendonk aan. Om de juridische lijdensweg te verkorten is het IAS in het leven geroepen. Het instituut probeert te bemiddelen tussen werkgever en slachtoffer. Soms keert een oud-werkgever een vergoeding uit, maar lang niet altijd. Omdat het bedrijf niet meer bestaat, of omdat ze geen administratie meer hebben van veertig jaar geleden. Bij het IAS krijgen ook mensen die niet precies weten hoe en waar ze met asbest in aanraking zijn gekomen een schadevergoeding, in tegenstelling tot veel andere landen waar vaak alleen slachtoffers die beroepsmatig zijn blootgesteld aan asbest gecompenseerd worden voor hun ziekte.

Het is vaak een van de eerste vragen die longarts Burgers stelt: bent u in contact geweest met asbest? Heel vaak is het antwoord ja. De patiënten die Burgers ziet, zijn vooral mensen die met asbest hebben gewerkt. Toch weet ongeveer één op de acht patiënten niet dat ze met asbest in aanraking geweest zijn. 'Als je dan een paar gerichte vragen stelt, blijkt soms dat iemand toch ergens gewerkt heeft waar asbest voorkomt. Maar er is nog steeds een groep waarvan moeilijk te achterhalen is wat de oorzaak van hun ziekte is.'

Of Burgers ook jonge mensen met asbestkanker ziet? 'Het is zeldzaam, maar het komt wel voor dat ik patiënten zie die nog geen veertig jaar oud zijn. Die waren erg jong toen het verbod in Nederland inging, dus die hebben niet zelf met asbest gewerkt. We weten niet waarom die het krijgen. Asbestkanker kun je ook "per ongeluk" krijgen, al is dat heel zeldzaam. Het is vermoedelijk een defect in het DNA – als dat kapot is kan het gaan woekeren. We weten niet of iemand dan met asbest in aanraking is gekomen en of dat de oorzaak is van de ziekte, al zijn het maar kleine hoeveelheden.'

Toch ziet hij vooral oudere mannen in zijn spreekkamer. 'Vaak met grote handen met eelt van het vele werk, handen waar ook vaak een sigaret in te vinden is of was.'

Dan is er vaak sprake van het multifactor-effect. Het risico op longkanker is bij rokers tien keer hoger dan bij niet-rokers. Als iemand wordt blootgesteld aan asbest is het risico drie tot vijf keer hoger. Als diegene zowel rookt als wordt blootgesteld aan asbest is het risico dertig tot vijftig keer hoger.

'Als mensen die met asbest in aanraking zijn geweest vragen wat ze kunnen doen om ziekte te voorkomen, zeg ik: stoppen met die sigaretten', zegt Burgers. 'Je kunt niks meer veranderen aan het feit dat je asbest hebt ingeademd, maar wel aan het roken.' >

Ferry stond op de tennisbaan. Het was hem zelf niet eens echt opgevallen, maar zijn maat wel. Die zei: 'Wat sta je toch te hijgen.' Niet lang daarna was hij met zijn vrouw in Portugal aan het kaarten met vrienden toen hij opeens in elkaar zakte. 'Ik krabbelde weer overeind en we hebben het spelletje zelfs nog afgemaakt, maar hier zat iets duidelijk niet goed.' Dat bleek ook toen hij na thuiskomst naar het ziekenhuis werd doorverwezen. Na een kijkoperatie bleek hij mesothelioom te hebben. 'Dat ik in de werksituatie mijn ziekte heb opgelopen, daar was geen twijfel over mogelijk. Als zestienjarige ben ik in 1961 als loodgieter in dienst gekomen bij de Dienst Publieke Werken in Amsterdam. Bij de aanleg van rioleringen gebruikten we veel asbestkoord. Daar heb ik meer dan tien jaar gewerkt.'

Uiteindelijk heeft zijn ex-werkgever aansprakelijkheid erkend en schadevergoeding betaald, nadat de zaak eerst op verjaring dreigde vast te lopen. Er is in Nederland nu een termijn van dertig jaar.

In Nederland is er geen centrale registratie van asbest in gebouwen, laat het ministerie weten. Beheerders zijn aangemoedigd om asbest in scholen en ziekenhuizen te inventariseren. Een asbestinventarisatie is verplicht voorafgaand aan het slopen of verwijderen van asbest in gebouwen die zijn gebouwd vóór 1994, indien er een vermoeden is van de aanwezigheid van asbest. In oktober 2018 heeft de Tweede Kamer een motie aangenomen om een landelijk overzicht te maken van het totaal aantal te renoveren vierkante meters daken en dit per gemeente te specificeren. In augustus 2022 lag er in Nederland nog tachtig miljoen vierkante meter aan asbestdaken.

In Spanje verplicht een recente wet lokale overheden om tegen april 2023 een telling van asbest in gebouwen uit te voeren. Uit handelsgegevens blijkt dat Spanje in de vorige eeuw meer dan 2,6 miljoen ton asbest heeft ingevoerd.

In Italië geven schattingen van het directoraat Preventie van het ministerie van Volksgezondheid aan dat het tussen de zestig en honderd jaar zal duren om het herstel te voltooien. In Kroatië zijn naar schatting veertigduizend daken en gevels van asbest vervangen, terwijl ongeveer vijftigduizend privé-woningen nog moeten worden gerenoveerd. Cijfers in Vlaanderen duiden op zo'n 2,3 miljoen ton asbest in openbare en privé-gebouwen, maar ook in nutsvoorzieningen. In Polen schat een officiële database dat er ongeveer 14,5 miljoen ton asbest in het land is. In Denemarken wordt verondersteld dat tussen de dertig en veertig procent van de daken van particuliere huizen en andere gebouwen, zoals landbouwschuren, asbest bevat. Maar deze cijfers zijn gebaseerd op de technische rapporten van de huiseigenaren, niet geëvalueerd door experts of bemonsterd om gezondheidsredenen.

In het Verenigd Koninkrijk bevindt zich naar schatting zes miljoen ton asbest. Negentig

'Als zestienjarige kwam ik in 1961 als loodgieter in dienst. Bij de aanleg van rioleringen gebruikten we veel asbestkoord. Ik heb er meer dan tien jaar gewerkt'

procent van de openbare ziekenhuizen en 81 procent van alle scholen bevatten asbest, maar er is geen nationaal register van waar asbest te vinden is dat toegankelijk is voor het publiek.

Na de Russische inval in Oekraïne heeft de energiecrisis de aandacht verlegd naar energiebesparende maatregelen, zoals betere isolatie. Hierbij kan er meer asbest vrij komen dat in oudere, slecht geïsoleerde huizen is gebruikt. Dit brengt risico's met zich mee voor werknemers én omstanders. 'Er is een acuut risico dat werknemers de prijs betalen voor energiebesparing. Er zijn 35 miljoen gebouwen, die in het kader van de Renovatiegolf en de Europese Green Deal door arbeiders zullen worden gerenoveerd of gesloopt. We kunnen ze niet de rug toekeren', zegt Tom Deleu, algemeen secretaris van de Europese Federatie van bouw- en houtbewerkers, die loodgieters, houtbewerkers, elektriciens en anderen in de bouw- en renovatiesector vertegenwoordigt.

Daarnaast was er tot voor kort weinig aandacht voor wat er met asbest gebeurt als het eenmaal uit gebouwen is verwijderd. Europese landen hebben heel verschillend beleid voor het registreren waar asbest naartoe wordt gebracht en het vrijgeven van die gegevens. In Nederland is in de periode 2001-2020 in totaal 5,5 miljoen ton asbesthoudend afval gestort. In de periode 2009-2020 was de hoeveelheid 3,5 miljoen ton. Aan het begin van de eeuw lagen de hoeveelheden rond de 250.000 ton per jaar. Asbestafval wordt in Nederland onder de grond opgeslagen. Er zijn mogelijkheden om het te recyclen, maar dat is duurder en wordt daarom nauwelijks gedaan.

In het Verenigd Koninkrijk heeft de Environment Agency gegevens verstrekt voor dit onderzoek over stortplaatsen waar asbest kan worden afgevoerd; in Polen tekent zich een beeld af van zowel illegale als legale verwijdering; in Vlaanderen gaat het naar erkende stortplaatsen, maar er wordt ook illegaal gestort.

Er ontstaat enige hoop op verbetering nu er twee fabrieken zijn gebouwd in Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk die claimen asbest te verglazen, waardoor het veilig kan worden gerecycled.

Het Europees Parlement heeft bewijsmateriaal over sterftcijfers, het gebrek aan kennis in heel Europa over in-situ asbest, niet-geregistreerde stortplaatsen en ambitieuze renovatieplannen in overweging genomen, en roept samen met vakbonden en gezondheidsdeskundigen op tot gecoördineerde nieuwe actie.

Het Parlement heeft aangedrongen op een ambitieuze nieuwe strategie – waarvan de noodzaak is erkend door de Europese Commissie, die in september met meer bescheiden voorstellen kwam. Het gebrek aan overeenstemming tussen de natiestaten en de EU betekent dat tempo, kosten en strategie netelige kwesties blijven.

Ans vindt het belangrijk dat er erkenning is voor de risico's van asbest, omdat ze vindt dat bedrijven die hierbij betrokken waren verantwoordelijkheid moeten nemen: 'Ze hebben geprobeerd werknemers lang dom te houden over de gezondheidsrisico's van asbest. Het bedrijf waar mijn vader heeft gewerkt, wil helaas geen schuld erkennen vanwege een gebrek aan bewijs. Ze willen een loonstrookje zien uit die tijd: wie bewaart nou als kind de loonstrookjes van haar vader? Dit vind ik vreselijk teleurstellend. Er is ons namelijk zo veel leed en onrecht aangedaan, maar ik kan die strijd niet meer opbrengen.'

Ze is blij met de behandeling die ze krijgt 'door vriendelijke en betrokken artsen'. 'Ik krijg nu chemotherapie waar ik best ziek van ben, maar het slaat gelukkig wel aan. Daarnaast is het fijn dat ik van het Instituut Asbestslachtoffers een eenmalige compensatie heb ontvangen. Met het bedrag hoop ik binnenkort mijn kinderen mee te nemen op vakantie, misschien naar Spanje. Dat zijn nog mooie dingen om naar uit te kijken.' ■

Dit internationale onderzoek, *Asbestos: The Lethal Legacy*, wordt geleid door Investigative Reporting Denmark, onder redactie van Katharine Quarmby en uitgevoerd in samenwerking met journalisten van *Knack* in België, *Tygodnik Powszechny* en Reporters' Foundation in Polen, *Ostro* in Kroatië en Slovenië, *IRPI* in Italië, *De Groene Amsterdammer* in Nederland, *Grupo Merca2* in Spanje, *Al Jazeera English* in het VK en *TV2 Nord* in Denemarken. Het onderzoek wordt ondersteund door Journalismfund.eu